

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра експертизи товарів та послуг

Допущено до захисту
зав. кафедри
Кунділовська Т.А.
“ _____ ” _____ 2019 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістра

зі спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»

за магістерською програмою професійного спрямування

«Експертиза товарів та послуг»

на тему: «Експертне оцінювання ризиків у системах управління якістю підприємств сфери інжинірингу»

Виконавець:

студентка 69 групи ФМЕ

(група, факультет)

Коваленко Тетяна Сергіївна

(прізвище, ім'я та ім'я по батькові) /підпис/

Науковий керівник:

кандидат економічних наук, доцент

(науковий ступінь, вчене звання)

Траченко Людмила Анатоліївна

(прізвище, ім'я та ім'я по батькові) /підпис/

Одеса 2019

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ СФЕРИ ІНЖИНІРИНГУ	7
1.1. Аналіз стану ринку підприємств сфери інжинірингу та перспективи його розвитку.....	7
1.2. Характеристика законодавчих та нормативно-правових документів, що регламентують діяльність підприємств сфери інжинірингових послуг.....	15
1.3. Сутність ризику та вимоги міжнародних стандартів щодо управління ризиками.....	21
Висновки до Розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРТНЕ ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ ЩОДО ПРОЕКТУВАННЯ У СИСТЕМАХ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ІНЖИНІРИНГУ (НА ПРИКЛАДІ ТОВ «ЧОРНОМОРЕНЕРГОСПЕЦМОНТАЖ)	31
2.1. Характеристика системи управління якістю підприємства сфери інжинірингу в контексті вимог стандарту ISO 9001:2015.....	31
2.2. Організація процесу проектування продукції та послуг на інжиніринговому підприємстві.....	43
2.3. Експертне оцінювання ризиків щодо проектування як процесу системи управлінн якістю підприємства сфери інжинірингу.....	50
Висновки до Розділу 2.....	68
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПОЛІПШЕННЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ СФЕРИ ІНЖИНІРИНГУ	70
3.1. Формування алгоритму управління ризиками та обмін інформацією в системах управління якістю інжинірингового підприємства	70
3.2. Навчання персоналу як важлива складова забезпечення ризик-орієнтованого підходу в системах управління якістю підприємства.....	76
Висновки до Розділу 3.....	85
ВИСНОВКИ	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	92

ВСТУП

Актуальність теми. Інтеграція України в європейське співтовариство, членство у світовій організації торгівлі висувають жорсткі вимоги до діяльності вітчизняних підприємств, зокрема сфери інжинірингу, насамперед щодо забезпечення належної якості виконання робіт (послуг).

Відомо, що з розвитком ринкових відносин здійснення підприємницької діяльності відбувається в умовах зростаючої невизначеності. Саме невизначеність стану зовнішнього та внутрішнього середовища змушує підприємця приймати на себе ризик, який може обумовлювати як виграш, так і втрати. Відсутність повної інформації, існування протидіючих тенденцій, елементи випадковості та інші нові економічні умови господарювання обумовлюють важкопрогнозованість процесу управління, оскільки більшість управлінських рішень підприємства приймається в умовах ризику [1]. Ризики є невід'ємною частиною діяльності будь-якої організації, тому ефективне управління ризиками повинне сформувати адекватну систему виявлення, ідентифікації, оцінювання та нейтралізації відповідних ризиків у фінансово-господарській діяльності підприємства.

Такі обставини вимагають впровадженню нових підходів до управління якістю на підприємствах сфери інжинірингових послуг, найбільш ефективним з яких є формування систем управління якістю (СУЯ) в контексті вимог міжнародного стандарту ISO 9001:2015.

Будь-який підприємець прагне вести свою діяльність таким чином, щоб звести до мінімуму можливу величину збитків, та до максимуму – величину прибутків. Щоб досягти успіху в цьому бажанні необхідно в рамках підприємства використовувати здобутки науки у сфері управління ризиками та передовий досвід тих, хто досить успішно впровадили систему управління ризиками на підприємстві. Володіння інструментарієм управління ризиком дає суб'єкту підприємництва можливість адекватно реагувати на загрози, через

розробку і реалізацію ефективних стратегій поведінки, здійснення відповідних антикризових заходів.

На сьогодні більшість підприємств сфери інжинірингу зіткнулися з проблемою критичного впливу підприємницьких ризиків на ефективність ведення бізнесу, можливості модернізації та розширення діяльності. Як показує практика, існує обґрунтована причина появи ризиків у підприємницькій діяльності, через неможливість обчислення результату і врахування впливу на нього різних факторів. Для того, щоб зменшити вплив ризиків, виявити можливі наслідки для підприємства у ризиковій ситуації, нейтралізувати негативні результати такого впливу на діяльність підприємства, потрібно весь час оновлювати арсенал методів, моделей, підходів до управління ризиками на підприємстві [2]. Тому дана проблема є актуальною і сьогодні.

Дослідженню проблем управління ризиками на підприємстві досліджували відомі науковці, такі як: Л.М. Віткін, О.Р. Ролько [30]. Т.Л. Мостенська, Н.С. Скопенко [37], Вербіцька І. І. [38], Ю.Е. Дуднева, О.Ю. Антипцева, Т.С. Обиденнова [41], Цвігун Т. В. [53], Л.А. Траченко [56], Л.Є. Довгань, Г.А.Мохонько, І. П. Малик [50] та інші. У більшості праць названих учених досліджуються окремі аспекти сутності економічних ризиків, їх аналізу, ідентифікації та управління. Разом з тим, слід зазначити, що останнім часом увага до проблеми ризиків з боку представників вітчизняної економічної теорії є недостатньою. Незважаючи на те, що різним аспектам управління ризиками присвячено немало наукових праць, залишається багато проблемних і малодосліджених питань. Наявні проблеми актуалізують проведення досліджень і теоретичних напрацювань щодо експертного оцінювання ризиків у СУЯ підприємств сфери інжинірингу.

Метою дослідження є вивчення питань щодо управління ризиками на підприємствах сфери інжинірингу, проведення експертного оцінювання ризиків щодо проектування у системі управління якістю інжинірингової компанії та визначення шляхів щодо поліпшення управління ними.

Для досягнення мети необхідно виконати наступні **завдання**:

- проаналізувати ринок інжинірингових послуг в Україні та ознайомитися з вимогами законодавчих і нормативно-правових документів, що регламентують діяльність підприємств сфери інжинірингу;
- розглянути вимоги міжнародних стандартів щодо управління ризиками на підприємствах;
- дослідити систему управління якістю підприємства сфери інжинірингу в контексті вимог стандарту ISO 9001:2015 та діяльність щодо проектування продукції і послуг;
- провести експертне оцінювання ризиків процесу проектування у системі управління якістю інжинірингового підприємства;
- розробити алгоритм управління ризиками в системі управління якістю підприємства сфери інжинірингових послуг;
- сформулювати схему обміну інформацією в інжиніринговій компанії як засіб поліпшення управління ризиками;
- запропонувати підхід до навчання персоналу як важливої складової забезпечення ризик-орієнтованого підходу в системах управління якістю інжинірингового підприємства.

Об’єктом дослідження є система управління якістю підприємства сфери інжинірингу.

Предметом дослідження є експертне оцінювання ризиків процесу проектування в системі управління якістю інжинірингового підприємства.

Наукова новизна роботи. У роботі вперше:

- розроблено алгоритм управління ризиками в системі управління якістю підприємства сфери інжинірингу в контексті вимог стандарту ISO 9001:2015.

Практична цінність роботи полягає у впровадженні результатів експертного оцінювання ризиків щодо процесу проектування продукції та послуг у СУЯ як ТОВ «Чорноморенергоспецмонтаж», так і будь-якому підприємстві сфери інжинірингу з метою поліпшення якості продукції та послуг,

забезпечення конкурентоспроможності, задоволення потреб споживачів та інших зацікавлених сторін та досягнення ключових цілей бізнесу. Визначені, ідентифіковані, проаналізовані та оцінені ризики щодо проектування є суттєвою інформацією вищому керівництву інжинірингового підприємства щодо прийняття управлінських рішень для поліпшення СУЯ, виконання бізнес-процесів та діяльності компанії загалом. Розроблений алгоритм управління ризиками в СУЯ інжинірингового підприємства контексті вимог стандарту ISO 9001:2015 є дієвим інструментом щодо поліпшення якості виконання робіт/послуг, належного здійснення процесів СУЯ компанії, задоволеності потреб і очікувань замовників та інших зацікавлених сторін, засобом сталого її розвитку підприємства.

Апробація результатів досліджень. Основні положення дипломної роботи доповідалися й обговорювалися на студентській науковій конференції факультету міжнародної економіки ОНЕУ (м. Одеса, 2019 р.) і опубліковані у збірнику наукових робіт за підсумками студентських наукових конференцій «МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ, МАЙБУТНЄ»: Випуск №9, 2019 р. – С. 538-545.

У роботі використано наступні методи дослідження: SWOT-аналіз, аналіз стейкхолдерів, FMEA–аналіз (дії з обробки ризиків та можливостей), метод мозкового штурму, прийоми аналізу та синтезу.

Інформаційною базою досліджень є Закони України й нормативно-правові акти центральних виконавчих органів державної влади, довідкові та статистичні матеріали, вітчизняна та зарубіжна монографічна література.

Структура роботи: Кваліфікаційну роботу викладено на 98 сторінках, що складається зі вступу, 3-х розділів, висновків, списку використаних джерел, а також 9 рисунків та 15 таблиць.

ВИСНОВКИ

У результаті написання кваліфікаційної роботи дійшли наступних висновків:

1. Аналіз ринку підприємств сфери інжинірингу в Україні дозволив виявити низку системних проблем, найважливішими серед яких є: дефіцит кваліфікованих кадрів, неякісне виконання робіт, застаріла нормативна база, недосконала система визначення вартості проектних робіт, корупційні явища на стадії погодження та експертизи документації, низький рівень автоматизації проектних робіт. Нерозвиненість інноваційної інфраструктури, а також технополісів, технологічних та наукових парків, інноваційних центрів, бізнес-інкубаторів, експертно-консалтингових та інжинірингових фірм гальмує розвиток інших підсистем, зокрема підсистем освіти, генерації знань, виробництва. У зв'язку зі структурною перебудовою економіки «інжиніринг» став наразі найбільш диверсифікованою і «ризиковою» сферою діяльності, тому подальше підвищення кваліфікації персоналу, новаторський підхід та впровадження міжнародних стандартів стають найважливішими елементами стратегії інжинірингових фірм.

2. Законодавче та нормативне регулювання щодо інжинірингової діяльності у сфері будівництва, особливо в контексті зовнішньоекономічної діяльності сьогодні є недосконалим і потребує врегулювання щодо трансферу технологій та переміщення послуг, особливо тими підприємствами, які зареєстровані як нерезиденти, але фактично здійснюють свою діяльність в Україні. Основними документами є: Цивільний та Податковий кодекси України; Закон України про «Архітектурну діяльність», Постанова КМУ «Деякі питання професійної атестації відповідальних виконавців окремих видів робіт (послуг), пов'язаних із створення об'єктів архітектури»; Державний стандарт України «Основні вимоги до проектної та робочої документації», Правила улаштування електроустановок; Державні будівельні норми тощо.

3. Доведено, що ризик-орієнтований підхід вимагає визначити та врахувати при плануванні системи управління якістю ризики, що можуть виникнути в процесі діяльності організації та розробити заходи реагування на них. Ризик-менеджмент набуває стратегічного характеру, здійснюється безперервно, під час його реалізації оцінюється сукупний вплив факторів ризику, до нього активно залучаються топ-менеджери. Впровадженню комплексного ризик-менеджменту сприяє використання низки професійних та міжнародних стандартів, зокрема FERMA, COSO ERM, ISO 31000. Для сучасних організацій зростає актуальність розроблення та впровадження інтегрованої системи ризик-менеджменту (IRM), яка передбачає управління ризиком у всіх сферах діяльності, на всіх ієрархічних рівнях, у всіх бізнес-процесах, органічно вбудовується в структуру управління як безпосередня частина її цілісної системи, а не другорядний процес.

4. Створення СУЯ в контексті вимог стандарту ISO 9001:2015 у ТОВ «Чорноморенергоспецмонтаж» здійснювалось у 5 основних етапів (підготовка до створення СУЯ; проведення аналізу існуючої СУЯ; розробка документованої інформації; впровадження СУЯ та сертифікація СУЯ), кожен з яких містить низку послідовно або паралельно завдань, які треба виконати. Принципами формування СУЯ підприємства є: орієнтація на замовника; лідерство; заохочення персоналу; процесний підхід; поліпшення; прийняття рішень на підставі фактичних даних; управління зв'язками. Підприємство використовує вертикально інтегровану бізнес-модель, яка дозволяє виконувати всі етапи будівництва: проектування, логістику, виробництво, будівництво / монтаж, тестування і введення в експлуатацію. Це дозволяє швидко приймати рішення і вносити зміни в інтересах клієнтів. Визначено проблеми формування СУЯ на підприємствах сфери інжинірингу, а саме: формальна розробка політики якості підприємства; невимірність цілей у сфері якості на рівні процесів (підрозділів); низька якість методологічного забезпечення системи управління якістю; відсутність чіткого механізму управління ризиками, їх оцінювання, не налагоджені ефективні взаємозв'язки та внутрішній обмін інформацією тощо.

Вертикальна інтеграція дозволяє також мінімізувати вартість проекту. Згідно з вимогами міжнародного стандарту ISO 9001:2015, визначено контекст підприємства, проведено аналіз потреб та очікувань зацікавлених сторін, які враховано при плануванні ризиків в рамках СУЯ.

5. До завдань та функцій проектного відділу ТОВ «Чорноморенергоспецмонтаж» належать: упровадження заходів і прогресивних методів роботи на стадіях проектування для скорочення вартості та циклу проведених робіт; дотримання термінів відповідно до затверджених планів проектних робіт; здійснення єдиної політики підприємства в галузі проектування; забезпечення високого рівня проектування на основі новітніх досягнень, відповідності сучасним досягненням науки й техніки, вимогам технічної естетики тощо. З метою виконання вимог стандарту ISO 9001:2015 та забезпечення належної якості виконання робіт, підприємством розроблено етапи проектування: підготовка (аналіз) технічного завдання; складання плану-графіка виконання робіт; розробка проектних рішень; узгодження проектних рішень із замовником тощо. На кожному етапі проектування та розробки відповідно до запланованих заходів підприємство проводить систематичне критичне аналізування для того, щоб оцінити відповідність результатів установленим вимогам; визначити проблеми та запропонувати заходи щодо їх усунення.

6. У результаті експертного оцінювання ризиків процесу проектування у СУЯ ТОВ «Чорноморенергоспецмонтаж» із застосуванням FMEA-аналізу виявлено потенційні ризики, ПЧР яких більше ПРЧ гр. До них віднесено такі ризики: неефективна організація проектування відповідного рівня (ПЧР =378); необгрунтованість критеріїв оцінки постачальників (ПЧР=315) перетік висококваліфікованого персоналу в інші компанії (ПЧР=810); відсутність зворотнього зв'язку із замовниками проектних робіт (ПЧР = 210); різна валюта надходжень за послуги з проектування (ПЧР=441); висока собівартість виконання робіт з проектування (ПЧР=243). Це є суттєвою інформацією вищому

керівництву підприємства для формування коригувальних заходів та прийняття управлінських щодо зменшення або усунення ризиків щодо процесу проектування продукції та послуг.

7. На основі проведених досліджень розроблено алгоритм управління ризиками в СУЯ для підприємства сфери інжинірингу, який містить визначення контексту підприємства (внутрішні та зовнішні чинники); аналіз потреб та очікувань зацікавлених сторін підприємства; ідентифікація чинників, що впливають негативно на діяльність підприємства; перевірка вірогідності впливу чинників на процеси СУЯ підприємства; оцінювання ризиків розробка запобіжних (коригувальних заходів щодо зменшення (усунення) ризику; формування документованої інформації щодо дій над ризиками в СУЯ. Це дієвий засіб управління ризиками будь-яких процесів СУЯ інжинірингового підприємства з метою належного виконання робіт послуг та задоволеності потреб та очікувань замовників та інших зацікавлених сторін.

8. Доведено важливість обміну інформації при управлінні ризиками в СУЯ підприємства сфери інжинірингу та розроблено схему на основі обміну інформацією, яка містить ключові аспекти взаємодії між вищим керівництвом, спеціалістом з СУЯ, підрозділами компанії. Це дозволить інжиніринговим підприємствам налагодити ефективні внутрішні взаємозв'язки з метою поліпшення управління ризиками, забезпечення належного реагування на них та прийняття доцільних управлінських рішень щодо них.

9. Глобалізація та інтернаціоналізація діяльності підприємств підкреслює важливість ефективного управління людськими ресурсами та потребу у належному навчанні персоналу, зокрема щодо управління ризиками на підприємствах сфери інжинірингу. Сформований алгоритм процесу навчання персоналу інжинірингового підприємства на основі міжнародного досвіду з урахування стандарту ДСТУ ISO 10015:2008 містить чотири взаємопов'язані стадії: аналіз потреб у навчанні, проектування та планування навчання, забезпечення процесу навчання та оцінювання результатів навчання, а також передбачає постійне поліпшення процесу навчання працівників як важливої

складової СУЯ інжинірингового підприємства. Це може стати дієвим інструментом щодо ефективного управління ризиками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карпунцов М.В. Ризикостійкість підприємства / М.В Карпунцов //Актуальні проблеми економіки. – 2008. – С. 71-76.
2. Башинська І. О. Удосконалення системи управління ризиками на підприємстві / І. О. Башинська, А. А. Полещук, А. В. Мотова // Науковий журнал «Причорноморські економічні студії». – 2017. – Випуск 17. – С. 91-94.
3. Жежуха В. Й. Стан інжинірингової діяльності як бізнес-напряму вітчизняних машинобудівних підприємств / В. Й. Жежуха, Н. А. Городиська // Економічний аналіз. – 2014. – Т. 16(2). – С. 58–64. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2014_16%282%29__11
4. Кузнецова І. О. Інжиніринг в процесі управління діяльністю підприємства / І. О. Кузнецова // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. пр. / голов. ред. М. І. Зверяков; Одеський нац. екон. ун-т. – Одеса.– 2014. – Вип. 1 (52). – С. 216–223.
5. Траченко Л.А. Системи управління якістю підприємств сфери інжинірингу: монографія / Л. А. Траченко – Одеса : ОНЕУ, 2019. – 380 с.
6. Ситник О. Б. Досвід інжинірингової діяльності в сучасному економічному просторі / О. Б. Ситник. // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2013. – С. 104 – 116.
7. Лисенко Я. О. Сучасний стан світового ринку інжинірингових послуг / Я. О. Лисенко, О. О. Квактун. // Економічний простір. – 2013.– №74.– С.24 – 32.
8. Траченко Л. А. Інжинірингові послуги як об'єкт товарознавства : експертне оцінювання якості. / Л. А. Траченко // Монографія. – Одеса: Атлант, 2014. – 212 с.
9. Безручко О. О. Особливості та основні проблеми розвитку інжинірингових послуг в Україні / О. О. Безручко. // Економічні науки. – 2013.– № 6.– С. 99-105.

10. Швець Н. В. Основні риси та тенденції розвитку ринку інжинірингових послуг / Н. В. Швець, О. О. Хандій // Економіка та право. Серія : Економіка. - 2015. - № 3. - С. 160-164. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/есprec_2015_3_26

11. Про схвалення Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері: Розпорядження Каб. Міністрів України від 10.09.2012 р. № 691-р // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 71

12. Квактун О.О. Сучасний стан світового ринку інжинірингових послуг / О.О. Квактун, Я.О. Лисенко // Економічний простір. –2013.– № 74.– С. 24-32.

13. Кузьмін О.Є. Іноземний досвід інжинірингової діяльності / О.Є. Кузьмін, В.Й. Жежуха, Н.А. Городиська // Проблеми економіки. — 2014. — № 3. — С. 240—245.

14. Рыбец Д.В. Инжиниринг (инженерно - консультационные услуги) на мировом рынке // Российский внешнеэкономический вестник. – 2011. – № 8. – С. 84–95.

15. United Nations Conference on Trade and Development [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http:// unctad.org](http://unctad.org)

16. Кириченко І. О. Нормативно-правове регулювання інжинірингової діяльності в будівництві: стан та перспективи / І. О. Кириченко. – 2017.–№2(18).– С. 132-136.

17. Про затвердження Національного класифікатора України ДК 009:2010 «Класифікація видів економічної діяльності» 009:2010 [Електронний ресурс] : наказ Держспоживстандарту України від 11.10.2010 №457. – Режим доступу: http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/71/KVED10_71_12.html.

18. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]: Кодекс України від 02.12.2010 №2755-VI. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print1397151710632038>

19. Про архітектурну діяльність: Закон України від 20.05.1999 № 687-XIV // Відомості Верховної Ради України/ - 1999/ - № 31. - Ст.246. - (Редакція від 11.08.2013 р.)

20. Про перелік окремих видів проектних та будівельномонтажних робіт, інженерних вишукувань для будівництва, надання інжинірингових та інших послуг, які потребують відповідної атестації виконавця: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.04.1998 №451.

21. Організація будівельного виробництва: ДБН А.3.1-5-2009. - К.: Мінрегіонбуд України, 2011. - 61 с. - [Державні будівельні норми України].

22. Державні будівельні норми України ДБН В.2.5-23:2010 Проектування електрообладнання об'єктів цивільного призначення. Видання офіційне. Київ, Міністерство регіонально розвитку та будівництва – 2010.

23. Основні вимоги до проектної та робочої документації: ДСТУ Б А.2.4-4:2009. – К.: Мінрегіонбуд України, 2009. – 84 с. – [Національний стандарт України].

24. Система забезпечення надійності та безпечності будівельних об'єктів. Визначення та використання класу наслідків (відповідальності) об'єктів будівництва : ДСТУ-Н Б В. 1.2-16:2013. - К.: Мінрегіонбуд України, 2013. - 37 с. - [Національний стандарт України].

25. Правила улаштування електроустановок (українською мовою). вид. 3-тє, перероб. і доп. : ПУЕ. - К.: Мінпаливенерго України, 2010. - 736 с.

26. Безпечність промислових підприємств Загальні положення та вимоги : ДСТУ 3273-95 (Державний Стандарт України).

27. Склад, порядок розроблення, погодження та затвердження проектної документації для будівництва: ДБН А.2.2-3-2014. - К.: Мінрегіонбуд України, 2014. - 33 с. - [Державні будівельні норми України].

28. Електромонтажні роботи: ДБН В.2.4-17-2000. – К.: Мінрегіонбуд України, 2000. – 14 с. – [Державні будівельні норми України].

29. Про заходи щодо підвищення якості вітчизняної продукції: Указ Президента України від 23.02.2001 № 554.

30. Віткін Л. М. Ризики в системах управління / Л.М. Віткін, О.Р. Ролько // Системи обробки інформації. – 2016. – № 3(140). – С. 203-208.

31. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 704 с.

32. Мочерний С.В. Економічний енциклопедичний словник: [у 2 т.] / [за ред. С.В. Мочерного]. Т. 2. – Львів : Світ, 2006. – 568 с.

33. Мескон М.Х. Основы менеджмента / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури; [пер. с англ.]. – М. : Дело, 1992. – 702 с.

34. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності. Закон України від 2007 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, №29, ст.389.

35. Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності. Закон України від 01.12.2005 № 3164-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005.

36. Ролько О. Управління ризиками в системах управління / О. Ролько // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2011. – № 1. – С. 47-52.

37. Мостенська Т.Л. Ризик-менеджмент як інструмент управління господарським ризиком підприємства / Т.Л. Мостенська, Н.С. Скопенко // Вісник Запорізького Національного університету. – 2010. – № 3 (7) – С. 73–79.

38. Вербіцька І. І. Ризик-менеджмент як сучасна система управління ризиками підприємницьких структур / І. І. Вербіцька // Сталий розвиток економіки. Міжнародний науково-виробничий журнал. – 2013.– № 5 (22).– С. 282-291.

39. Скриба Н. Н. Концепция управления риском как специфическое междисциплинарное учение / Н. Н. Скриба // Проблемы современной экономики: Евразийский международный научно-аналитический журнал. – 2007.– № 4.– С.149-152.

40. Дуднева Ю.Е. Проблеми та перспективи впровадження стандартів ризик-менеджменту в Україні / Ю.Е. Дуднева // Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ»: зб. наук. пр. темат. вип.: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. – 2014. – № 4 (1047).– С. 67-74.

41. Дуднєва Ю.Е. Ризик-менеджмент: інтегрований підхід до організації / Ю.Е. Дуднєва, О.Ю. Антипцева, Т.С. Обиденнова // Економіка і суспільство.– 2019.– № 20. – С.229-236.

42. ДСТУ ISO 31000:2018 «Менеджмент ризиків. Принципи та настанови».

43. Донець О. М. Використання міжнародних стандартів в управлінні ризиками / О. М. Донець, Т. В. Савельєва, Ю. І. Урецька // Збірник наукових праць: Управління розвитком складних систем. – Київ: КНУБА, 2011. – Випуск 6. – С. 36 – 42.

44. Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів: ДСТУ ISO 9000:2015 (ISO 9000:2015, IDT). – Видання офіційне. – Київ. – ДП «УкрНДНЦ». – 2016. – 45 с.

45. Траченко Л. А. Важливі аспекти формування систем управління якістю в контексті вимог міжнародного стандарту ISO 9001:2015 [Електронний ресурс] /Л. А. Траченко// Ефективна економіка. – 2018.– № 4.– Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>

46. Лисенко О. М. Системи управління якістю: особливості впровадження згідно з новою версією стандарту ISO 9001 / О. М. Лисенко // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Серія : Економіка і менеджмент. - 2016. - № 1. - С. 27-34.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsuem_2016_1_6

47. Побудова системи управління якістю: принципи та основні етапи, рекомендації з розробки документації [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.udc.com.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=191>

48. ISO 19011:2018 Руководящие указания по аудиту систем менеджмента. URL: <http://iso-management.com/standarty-iso/iso-19011-2018> (дата обращения: 15.11.2019)

49. Системи управління якістю. Вимоги: ДСТУ ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015, IDT). – Видання офіційне. – Київ, ДП «УкрНДНЦ». – 2016. – 22 с.

50. Довгань Л.Є. Управління проектами /Л.Є. Довгань, Г.А.Мохонько, І. П. Малик // Навч. посіб. – К.: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. – 420 с.

51. Инелеев И. Международный стандарт ISO 9001:2015 Системы менеджмента качества. Требования / И. Инелеев, М. Хабибулин, Р. Ибрагимов. – Казань: «СЕРТ Академия», 2015. – 33 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://iso-management.com/wp-content/uploads/2015/10/ISO-9001-2015-ot-30.09.14-Cert-Group.pdf>

52. Вашуков Ю. А. Анализ видов, последствий и причин потенциальных несоответствий (FMEA) / Ю. А. Вашуков, А. Я. Дмитриев, Т. А. Митрошкина. Метод. указания / Самарский государственный аэрокосмический университет, 2008. – 31 с.

53. Цвігун Т. В. Механізм управління ризиками в системі управління підприємством / Т. В. Цвігун // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2017. – Вип. 23(2). – С. 9-13. – Режим доступа: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_23\(2\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_23(2)_4)].

54. Борисова Т. Теоретичні аспекти управління ризиком на підприємстві / Т. Борисова // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 7. – С. 116–121.

55. Цвігун Т.В. Формування механізму управління ризиками машинобудівних підприємств [Текст] / Т. В. Цвігун // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2013. – № 3, т. 1. – С. 117-121.

56. Траченко Л. А. Оцінювання ризиків у системах управління якістю підприємств сфери інжинірингових послуг / Л. А. Траченко // Збірник наукових праць. Економічні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, №3 (39). – 2018. – С. 17–23.

57. Ролько О. Сучасні методи аналізу ризиків в процесі проектування систем управління підприємством м'ясо-молочної промисловості / О. Ролько, Л. Віткін // Наукові здобутки у вирішенні актуальних проблем виробництва та переробки сировини, стандартизації і безпеки продовольства: збірник праць за підсумками IV Міжнар. наук.-практ. конф. вчених, аспірантів і студентів 15 - 16 травня 2014 р. – К., 2014. – 103 с.

58. Про професійний розвиток працівників [Електронний ресурс]: закон України № 4312-17 від 12.01.2012 р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>.

59. Руденко М. В. Навчання персоналу як ресурсна складова управління підприємством / М. В. Руденко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2016. – № 2(1). – С. 33-37. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2016_2%281%29__9

60. Настанови щодо навчання персоналу. ДСТУ ISO 10015:2008 (ISO 10015:2008, IDT). – К.: Держспоживстандарт України, 2011. – 12 с.